

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

Ustanovení § 415 občanského zákoníku a stanovení protiprávnosti jako předpokladu náhrady škody podle občanského zákoníku

Filip Melzer*

1. ÚVOD

Existuje několik ustanovení občanského zákoníku, o jejichž právně dogmatickém významu se nepochybuje. Jedním z těchto ustanovení je § 415 občanského zákoníku (dále jen OZ). Podle všeobecně panujícího mínění obsahuje toto ustanovení obecnou preventivní povinnost předcházení škodám. Porušení této povinnosti má podle panující nauky za následek protiprávnost daného jednání¹. Podle panující nauky je tak § 415 OZ základem pro vznik právních povinností, které existují nad rámec povinností ukládaných zvláštními předpisy². Ve vztahu k ostatním preventivním normám má § 415 OZ podobu tzv. generální klausule.

Úkolem tohoto článku je nad touto ustálenou tezí poněkud zapochybovat. Prvním podnětem pro takové zapochybování nad § 415 OZ bylo právně komparativní zjištění, že podobné ustanovení nenajdeme v žádném z právních řádů okolních států (samozřejmě s výjimkou Slovenska). Ptáme se proto, zda § 415 OZ nabízí něco více (generální preventivní povinnost), než tyto nám blízké právní řády, nebo výslovně upravuje něco, co tyto právní řády sice obsahují, ale nemají výslovně upraveno, nebo je jeho význam jiný, než uvádí panující nauka. *Jakou roli hraje § 415 OZ při stanovení protiprávnosti*, je zásadní otázka, na kterou se snaží tento článek nalézt uspokojivou odpověď.

Pro zjednodušení bere tento článek zřetel pouze na tzv. delikty, tzn. na způsobení škody mimo existující

závazkový právní vztah. Tento článek se také nezabývá problematikou rozsahu náhrady škody.

2. STANOVENÍ PROTIPRÁVNOSTI BEZ POMOCI § 415 OZ

Pro zjištění, zda § 415 OZ přináší něco „více“, než co je běžně upraveno ve výše uvedených právních řádech, je nejlépe začít zjištěním, jak lze stanovit protiprávnost jako předpoklad odpovědnosti za škodu bez pomoci tohoto ustanovení.

„Protiprávním“ rozumíme bytí v rozporu se zákazy či příkazy právního řádu. Z toho vyplývá, že kategorie protiprávnosti „jest jednotným pojmem, vyjadřujícím vztah k celému právnímu řádu a nikoli jenom k některé jeho disciplíně.“³ Předmětem právní regulace je jen lidské jednání, proto i protiprávní může být jen samo lidské jednání.

Normy regulující lidské jednání mohou být různě konstruovány. Buď přímo označují zakázané jednání nebo označují právní statky (právem chráněné zájmy), jejichž porušení se musí jednatí subjekt vyvarovat. Všechny zde uváděné právní řády nad to ještě přiznávají náhradu škody, byla-li škoda způsobena jednáním v rozporu s dobrými mravy, ač jinak jednání v souladu s právem. Tím rozšiřují protiprávnost i na tyto případy.

* JUDr. Filip Melzer, interní doktorský student na katedře občanského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

¹ Např. POKORNÝ uvádí: „...ustanovení § 415 nemá pouze preventivně výchovnou povahu. Soudní praxe i teorie potvrzují, že povinnost vyslovená tímto ustanovením je pro každého z účastníků občanskoprávních vztahů závaznou právní povinností určitým způsobem se chovat. Proto její nedodržení představuje protiprávní chování.“ POKORNÝ, M.: in JEHLČKA a ŠVESTKA: *Občanský zákoník, komentář*, 6. vyd., Praha 2001, str. 572.

² Sr. ŠVESTKA, J.: *Základy teorie prevence v československém socialistickém občanském právu*, Acta Universitatis Carolinae - Iuridica 1980, str. 3, 7. „Pokud však uvedená všeobecná právní povinnost blíže rozvedena a konkretizována dalšími právními předpisy není, platí všeobecná zásada, kterou § 415 obč. zák. obsahuje, totiž, že každý musí při svém počínání postupovat za daných okolností a poměrů vždy natolik bedlivě (opatrně), aby svým jednáním či svou činností nezavdal příčinu (nevyvolal) vzniku škody či neoprávněného majetkového prospěchu.“

³ OLŠAR, E.: *Studie o protiprávnosti*, Praha, 1940, str. 34.

a) OCHRANNÉ NORMY

Z hlediska subjektu aplikujícího právo v jednodušším případě reguluje právní řád lidské jednání pomocí právních norem, které přímo přesně popisují jednání, které je zakázáno či přikázáno; v takovém případě hovoříme o tzv. ochranných normách (*Schutzgesetze*⁴).

Př.: Zákaz jízdy automobilem v obci rychlostí nad 50 km/hod. Předpisy o balení a označování nebezpečných látek a přípravků.⁵

Ne každá právní norma, jejíž porušení zakládá protiprávnost jednání, je však tzv. ochranná norma⁶. Abychom mohli hovořit o tzv. ochranné normě, musí se nejprve jednat o *právní normu, bez ohledu na to, jaké zaujímá místo ve stupňovité výstavbě právního řádu, která přinejmenším vedle obecné ochrany chce chránit i jednotlivce*⁷. Určujícím kritériem je tedy smysl právní normy, který je zjistitelný pouze výkladem. Smyslem těchto ochranných norem může být přitom zabránění újmy jak na relativních, tak i na absolutních právech.

b) ABSOLUTNÍ PRÁVA; TZV. KONKRÉTNÍ POVINNOSTI JEDNÁNÍ

Jiný způsob konstrukce těchto norem je takový, že zákonodárce ustanoví určité právní statky, které jsou vůči každému chráněny. Tato ochrana se realizuje *prostřednictvím absolutních subjektivních práv*, a to tak, že se každému právnímu subjektu uloží povinnost tyto právní statky nepoškozovat, tj. obecně formulovaná povinnost všech právních subjektů (kromě samotného „majitele“ onoho právního statku, tj. subjektu absolutního subjektivního práva) zdržet se všech *neoprávněných zásahů* do tohoto subjektivního práva⁸.

Př.: A používá soukromý pozemek jako místo k parkování. B na tomto pozemku zaparkuje svůj automobil, takže A jej nemůže užívat a musí svůj automobil zaparkovat na placeném parkovišti.

V tomto případě jednal B v rozporu s povinností všech subjektů nezasahovat do (absolutního) vlastnického práva jiného (srv. §§ 123, 126 OZ). A má te-

dy proti B při splnění zbývajících podmínek (zavinění atd.) nárok na náhradu škody (parkovného).

Problémem ochrany pomocí absolutních práv je, že takto právní řád zakazuje způsobení určitého následku. Jednání subjektu však musí časově předcházet následek. Proto zjištění, že určitý následek bude skutečně daným jednáním způsoben, není často v době samotného jednání jisté. Jak tedy zjistíme, zda je jednání subjektu protiprávní?

Bylo by možné říci, že protiprávnost určitého jednání se vyvozuje *ex post* ze způsobeného následku. Takto také činí tzv. *nauka protiprávního výsledku* (*Erfolgsunrechtslehre*⁹). Tuto nauku je ovšem nutné odmítnout nejméně ze dvou důvodů¹⁰:

Za prvé je z hlediska regulativní funkce práva nutné, aby jednání, které má být zakázáno, mohlo být jako protiprávní označitelné *ex ante*, tj. v době, kdy se ještě jednáající subjekt mohl chovat jinak. Jednáající subjekt musí mít možnost posoudit případnou protiprávnost svého jednání, neboť jedině pak bude moci právo tvořit měřítko jeho jednání.

Za druhé musí být ohroženému poznatelné, zda mu náleží proti jednáajícímu příslušné nároky na zdržení či příslušná obranná práva (např. podle § 418 odst. 2 OZ¹¹).

Tohoto problému si je vědoma jistá část zastánců tzv. nauky protiprávního výsledku, která za následek nepovažuje pouze újmu na absolutním právu, nýbrž již jeho ohrožení. Podle této (pro účel tohoto článku značené) *nauky protiprávního ohrožení* je pro stanovení protiprávnosti rozhodné ohrožení absolutně chráněných právních statků, přičemž toto stanovení protiprávnosti probíhá *ex ante*, totiž před samotnou újmu na právem chráněném statku¹².

Na otázku, které jednání ohrožuje absolutně chráněné právní statky, dává odpověď kategorie *adekvátnosti příčinné souvislosti*¹³. Při tzv. subjektivní odpovědnosti je takové jednání adekvátní vzhledem k porušení absolutně chráněného právního statku, je-li porušení tohoto práva daným jednáním v okamžiku jednání *předvídatelné*. Tuto předvídatelnost je nutné

⁴ KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 93. Srv. též § 823 odst. 2 německého BGB.

⁵ § 18 odst. 4 zák. č. 361/2000 Sb.; § 11 zák. č. 157/1998 Sb.

⁶ Toto rozlišení je významné z hlediska náhrady škody. Pouze porušení právních norem, jejichž smyslem byla (alespoň také) ochrana jednotlivce, může založit povinnost k náhradě škody.

⁷ MEDICUS, D.: Bürgerliches Recht, 18. vydání, Kolín ⁿ/R, 1999, marginální číslo (mč) 621.

⁸ Srv. FIALA, J. a kol.: Občanské právo /1/, 2. vyd. Brno, 1993, str. 64; (vyd. r. 1998, str. 67).

⁹ K této nauce srv. KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 91.

¹⁰ KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 91.

¹¹ Jedním ze zákonných předpokladů jednání v nutné obraně je *protiprávnost hrozícího útoku*. Viz JEHLIČKA – ŠVESTKA; Občanský zákoník, komentář, 6. vyd., Praha 2001, str. 578.

¹² Srv. KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 92.

¹³ Tuto kategorii odmítá povášečná panující nauka (a současná ji odmítá nadále) v návaznosti na práce Štefana Lubyho. Ten odmítl kategorii adekvátnosti příčinné souvislosti jako nepotřebnou pro stanovení právní odpovědnosti za škodu, neboť ji podle něj zcela dostatečně nahrazuje zkouška zavinění. LUBY, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve, sv. I, Bratislava, 1958, str. 243, 252. Srv. též ŠVESTKA, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha, 1966, str. 108, 111. Tento názor je třeba odmítnout již proto, že pro stanovení protiprávnosti je kritérium zavinění zcela nedostačující, neboť protiprávnost je sama předpokladem zavinění.

posoudit z hlediska obecné lidské zkušenosti, tzn. z hlediska tzv. optimálního pozorovatele k okamžiku započatí samotného jednání¹⁴. Jedná se tak o objektivní kritérium, nikoli o osobní znalosti a schopnosti jednatelů¹⁵.

Nedostatkem nauky protiprávního ohrožení však je, že jako protiprávní uznává každé ohrožení právem chráněných statků; nezohledňuje tedy přípustnou míru rizika, bez čehož se však stanovení protiprávnosti neobejde.

Při určení protiprávnosti je nutné důsledně vycházet z jednání jako předmětu protiprávnosti, jak bylo výše zdůrazněno. Takto také činí tzv. nauka protiprávního jednání (*Verhaltensunrechtslehre*), přičemž správně aplikuje pro stanovení protiprávnosti všechny normy právního řádu, tj. nejen např. izolovaně normy práva občanského, obchodního atd.

Právní řád zakazuje způsobovat jiným újmy na absolutně chráněných právních statcích. Právní řád ale též povoluje určitá jednání (resp. počítá s nimi), která jsou objektivně nebezpečná (např. jízda autem, lyžování, provozování atomové elektrárny). Všechny tyto zakazující a dovolující normy je nutné při zjišťování protiprávnosti zohlednit. To, že právní řád poškozování zakazuje a na druhé straně dovoluje jednání, která s sebou často nesou poškozování druhých, neznamená rozpor právního řádu. Právní řád obsahuje vedle pravidel, jejichž nevyvratitelný rozpor by znamenal ztrátu jejich právní kvality pro neurčitost¹⁶, i principy, které naopak předpokládají, že budou naplněny pouze do té míry, do jaké neodporují jiným principům¹⁷ (vzájemné poměrování principů).

Z uznání absolutních práv právním řádem vyplývá, že je třetí osoby nesmění ohrožovat. Z tohoto tedy vyplývá povinnost každého jednat tak, aby nebyly ohrožovány absolutní práva třetích osob¹⁸. Tato nor-

ma má však povahu nikoli pravidla, nýbrž *principu*. Jakým způsobem bude tento princip naplněn, je tedy odstupňovatelné a závisí na vlivu jiných principů¹⁹.

Z výše uvedeného vyplývá, že nebezpečnost daného jednání (ohrožení absolutního práva) ještě nutně nevede k určení protiprávnosti (jak tvrdí tzv. nauka protiprávního ohrožení), nýbrž protiprávnost pouze indikuje, naznačuje²⁰. K určení protiprávnosti je ještě nutné zhodnotit *zájem na provedení samotného nebezpečného jednání*²¹ – právním řádem *dovolené riziko*²² a samozřejmě zohlednit okolnosti vylučující protiprávnost.

Základem pro zjištění protiprávnosti jednání vzhledem k absolutnímu subjektivnímu právu je tedy zjištění, zda dané jednání je adekvátní pro porušení tohoto práva. Toto je otázka skutková, jejíž zodpovězení přísluší znalci. K tomu ovšem přistupuje navíc ještě otázka normativní, tj. otázka *dovoleného rizika*. Výsledkem tohoto hodnocení je pak tzv. *konkrétní povinnost jednání* (*Verkehrspflicht*), která má podobu *prevenční povinnosti* a jejíž porušení má zásadně²³ za následek protiprávnost daného jednání.

Existuje-li ochranná norma, jejímž smyslem je ochrana i jinak absolutně chráněného právního statku, pak se jedná o zákonnou konkretizaci konkrétní povinnosti jednání nebo o přiznání náhrady neadekvátně způsobených škod²⁴.

Tato konstrukce (odvozování) tzv. konkrétních povinností je jednání tvůrčím výkonem soudnictví. Na tomto místě je vhodné uvážit i o uplatnění tzv. subsidiární závaznosti judikatury²⁵.

Tzv. konkrétní povinnosti jednání tvoří spolu s tzv. ochrannými normami tzv. *prevenční normy*, z nichž se odvozují prevenční povinnosti. O prevenčních normách hovoříme proto, že jejich účelem je přinejmenším částečně zabránit vzniku škodlivých ná-

¹⁴ KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; Sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 94.

¹⁵ Ty budou zohledněny až v rámci zavinění, ale i zde se jedná o měřítko objektivní, avšak chápané konkrétně a diferencovaně. Srv. ŠVESTKA, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha, 1966, str. 129.

¹⁶ Srv. pojem právní idea; BYDLINSKI, F.: Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff, 2. vydání, Vídeň – New York, 1991, str. 290 an.

¹⁷ Srv. FILIP, J.: Ústavní právo 1, Brno, 1999, str. 180 an.

¹⁸ KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 94.

¹⁹ Jedním z principů, které je nutné zohlednit je např. princip svobody pohybu (čl. 14 Listiny základních práv a svobod). Dále je třeba stanovit, za jakých okolností můžeme vůbec od adresátů práva plnění takových povinností požadovat; musí být zohledněna hodnota ohrožených statků i míra způsobilosti škodlivého jednání způsobit daný následek, závažnost ohroženého chráněného zájmu atd.; KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 94.

²⁰ KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 94.

²¹ KOZIOL, H.: Österreichisches Haftpflichtrecht; sv. 1, 2. vydání, Vídeň, 1980, str. 94. Že je toto stanovisko právního řádu dokládá Koziol i tím, že stejně zákonodárce postupuje při odpovědnosti za ohrožení.

²² Je však legislativní skutečností, že dovoluje-li zákonodárce nějaké vskutku nebezpečné jednání, pak často stanovuje pro toto jednání tzv. objektivní odpovědnost.

²³ Nejsou-li dány nějaké okolnosti vylučující protiprávnost.

²⁴ Při přiznání náhrady neadekvátně způsobených škod se jedná o případy tzv. objektivní odpovědnosti.

²⁵ K tomuto srv. BYDLINSKI, F.: Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff, 2. vydání, Vídeň – New York, 1991, str. 501 an.

sledků. Zakazují tedy jednání, s kterými zákonodárce spojuje takové nebezpečí vzniku škody, které ospravedlňuje jejich zákaz.

c) **PROBLÉM PROTIPRÁVNÍ ÚJMY
NA RELATIVNÍCH MAJETKOVÝCH
PRÁVECH**

Jak vyplývá z výše uvedeného, narozdíl od porušení absolutních práv je možné hodnotit způsobení újmy na relativním, pravidelně obligačním právu²⁶ teprve tehdy jako protiprávní, jestliže jednající porušil nějakou ochrannou normu.

Tato úvaha však ztratí na vážnosti, jestliže uznáme majetek jako takový a tím i jednotlivá relativní majetková práva za absolutně chráněná. Jinými slovy, zda uznáme, že každé způsobení škody, byl jen na relativních majetkových právech, je protiprávní.

Tento problém se objevil ve starší české literatuře, kde byl diskutován jako problematika věcnosti relativních práv²⁷. Základ této věcnosti, tzn. že relativní právo podléhá absolutní ochraně, byl spatřován v § 285 o.z.o., který ustanovoval, že věcí v právním slova smyslu je vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí. Jedná se tedy o vymezení toho, co se v dnešní právní terminologii označuje za předmět práv, resp. předmět právního vztahu (§ 118 OZ). Nutno podotknout, že „zvěcnění“ relativních práv bylo starší panující českou naukou odmítáno²⁸.

Pojem věci je dnes vyhrazen pouze hmotným předmětům; § 118 odst. 1 od sebe jasně odděluje pojem věci a práva (srv. též § 90 německého BGB, čl. 45 polského k.c.); tím problematika věcnosti relativních práv odpadá. Tento problém se nám ale vrací za pomoci formulace § 415 OZ. Jeho řešení je věnována třetí část tohoto článku.

Je-li však újma na relativních majetkových právech způsobena úmyslným jednáním proti dobrým mravům, pak je bezpochyby nahraditelná na základě § 424 OZ. Podle Jiřího Švestky²⁹ jednání proti dobrým mravům poškozují zájmy fyzických nebo právnických osob tím, co se mezi poctivými lidmi považuje za ne-

přípustné a posléze i z důvodu nemorálního (nemravného) jednání.

**3. FUNKCE § 415 OZ PŘI URČOVÁNÍ
PROTIPRÁVNOSTI**

Pomocí tzv. prevenčních povinností, jak byly výše vymezeny, bylo možné určit protiprávnost jako předpoklad subjektivní odpovědnosti za škodu bez pomoci § 415 OZ. V další části již půjde o to, co nám přináší toto ustanovení pro stanovení protiprávnosti nad rámec výše řečeného.

Podle § 415 OZ si je každý povinen počínat tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, *na majetku*, na přírodě a životním prostředí. Zdraví, příroda a životní prostředí jsou absolutně chráněné statky³⁰, proto zde není třeba činit jakoukoli výjimku oproti výše popsanému zjišťování protiprávnosti při porušení absolutních práv. Jiná situace je u majetku. Majetek bývá v právních předpisech chápán jako soubor majetkových práv. Např. podle § 6 odst. 1 obchodního zákoníku jsou majetkem věci, pohledávky a jiná práva a penězi ocenitelné jiné hodnoty. Pod pojem majetek tak obecně bezesporu spadají i relativní obligační majetková práva. Nařizuje tedy § 415 OZ absolutní ochranu i těchto práv, podobně jako tomu bylo u tzv. věcnosti relativních práv?

Odpovíme-li si na tuto otázku kladně, pak by to znamenalo, že každé jednání, které adekvátním způsobem zapříčiní újmu na relativních obligačních právech jiného, je protiprávní a tato újma je nahraditelná na základě obecné odpovědnosti za škody³¹. Tento problém se vyskytuje ještě na jednom místě OZ. Je spjat přímo s konstrukcí generální klausele v § 420 odst. 1 OZ; i ze znění tohoto ustanovení by se mohlo na první pohled zdát, že je každá způsobená majetková újma nahraditelná³². Avšak společenský život s sebou nese mnoho majetkových újem, jejichž neustálé vzájemné nahrazování by značně ztěžovalo lidské soužití.

Př.: Řidič zaparkuje svůj automobil na posledním volném místě neplaceného parkoviště. Ostatní auto-

²⁶ Pro zjednodušení jsou zde jako újma chápány i případy, kdy subjektu *vznikne* nějaký závazek k majetkovému plnění.

²⁷ Srv. BAUER, F.: O povinnosti k náhradě nepřímé škody, Praha, 1945, str. 86.

²⁸ Srv. řešení případů frauduloseho využití rozdílu mezi právem věcným a obligačním; ROUČEK – SEDLÁČEK: Komentář k čl. obecnému zákoníku občanskému, sv. 5, Praha, 1937, § 1295, mč. 35.

²⁹ JEHLIČKA – ŠVESTKA; Občanský zákoník, komentář, 3. vyd., Praha 1996, str. 273.

³⁰ § 11an OZ; zák. č. 144/1992 Sb.; §§ 181a, 181b trestního zákona.

³¹ Je třeba poukázat na to, že i starší česká nauka, která zastávala tzv. věcnost relativních práv, se snažila odpovědnost omezit, ovšem pomocí jiných kritérií – zejm. pojmu „škody“; srv. BAUER, F.: O povinnosti k náhradě nepřímé škody, Praha, 1945, str. 71, 97. Tento postup je však nesprávný, neboť by se tak zamezilo nahraditelnosti těchto škod i v rámci § 424 OZ.

³² Zatímco podobnou konstrukci tzv. velké generální delikt ní klausele obsahují i civilní kodexy v jiných právních řádech (např. § 1295 rak. ABGB, čl. 1382 franc. CC, čl. 415 pol. kodeksu cywilnego), § 415 OZ je svou formulací v občanském zákoně něco mimořádného. Ani v těchto právních řádech však nedochází k náhradě každé škody. Na nutnost precizovat znak protiprávnosti při použití této tzv. velké generální delikt ní klausele poukazuje např.: MEDICUS, D.: Schuldrecht II Besonderer Teil, 5. vydání, Mnichov, 1992, str. 341an.

mobily již musí parkovat na parkovišti placeném³³. Kdyby první řidič na neplaceném parkovišti nezaparkoval, místo by zůstalo volné a druhý řidič by nemusel platit parkovné, které pro něj znamená majetkovou újmu. Tato majetková újma byla pro prvního řidiče bez problémů předvídatelná.

Jak ukazuje tento příklad, pokud bychom uznali protiprávnost jednání prvního řidiče, pak by byly splněny všechny základní předpoklady náhrady škody (škoda, jednání subjektu, příčinná souvislost mezi jednáním a škodou, protiprávnost, zavinění). Náhrada takových škod je však ve fungující společnosti nemyslitelná.

Způsobování některých škod je dokonce chápáno jako motor společenského ekonomického vývoje. Tak je tomu při jakékoli konkurenci v obchodním životě³⁴, která v podstatě neznamená nic jiného než poškozování ostatních soutěžitelů. Hospodářská soutěž je přímo založena na snaze být lepší než druhí soutěžitelé, vytlačít je z trhu a tím „převzít“ jejich zisky.

Vidíme tedy, že absolutní ochrana majetku (majetkových práv) jako takového je ve fungující společnosti nemožná. Proto takto nelze chápat ani § 415 OZ. Proti chápání § 415 OZ jako samostatného podkladu pro určení protiprávnosti svědčí i jeho původní znění, které se vztahovalo i na předcházení neoprávněného majetkového prospěchu (v dnešní terminologii bezdůvodné obohacení), jehož předpokladem protiprávnost vůbec není³⁵.

Ustanovení § 415 však nelze chápat ani jako pouhou nenormativní proklamaci. Tomu odporuje již jeho zařazení do normativní části textu a nikoliv do tzv. zásad občanskoprávních vztahů v původním znění OZ. Toto platí i přesto, že § 415 OZ byl formulován velice podobně jako § 3 OZ v původním znění, který tehdejší právní věda považovala pouze za „vyjádření určité zásady“ a tím jen za „ustanovení imperfektní“³⁶.

§ 415 OZ tedy může být podkladem pro určení protiprávnosti jen ve vztahu k porušení absolutních práv. V tomto případě pak představuje podklad pro stanovení tzv. konkrétních povinností jednání. Pomocí tzv. teleologické redukce je tak nutné pojem majetku, jak o něm hovoří § 415 OZ, chápat jako absolutní majetková práva, resp. absolutně chráněné penězi ocenitelné právní statky. Nutnost doplnění tohoto ustanovení se autorům OZ jevila asi z toho důvodu, že jako prevenční povinnosti byly v té době chápány

pouze tzv. ochranné normy³⁷. Pak se prevence ve vztahu k absolutním právům musela jevit jako mezerovitá, vyžadující generální klausuli.

Př.: A vlastní pozemek, který pronajal B jako místo k parkování. Toto místo je také označeno jako neveřejné místo k parkování. Tohoto si je také vědom C, který protiprávně (poruší vlastnické právo A; § 123 OZ) odstává své auto na tento pozemek. A tedy nemůže předat tento pozemek k užívání B (§ 664 OZ) a ten musí užít placené parkoviště. B-ovo relativní právo na parkování na tomto pozemku je porušeno. Má B přímý nárok na náhradu škody (parkovného za placené parkoviště) proti C?

Byl-li by majetek absolutně chráněný, pak by byl C povinován B-ovi, ačkoli o jeho oprávnění na základě smlouvy s A vůbec nemohl nic vědět. A ani nebyl povinen nic o této smlouvě vědět: nikdo nemůže být povinen znát relativní právní vztahy mezi jinými subjekty. Znamenalo-li by jakékoli uzavření smlouvy mezi dvěma subjekty automaticky povinnost všech ostatních subjektů realizaci tohoto smluvního vztahu žádným způsobem nerušit, pak by každá smlouva byla současně smlouvou v neprospěch třetího, což by bylo v rozporu se zákonodárcem zvolenou metodou právní regulace (srv. níže princip relativity).

Tyto škody, které vznikly v majetku poškozeného, nejedná-li se o škody na absolutně chráněných právních statcích, resp. jejich ochrana nebyla smyslem žádné ochranné normy, se nazývají *nepřímými škodami*. Nepřímými jsou označovány proto, že vznikly v majetku někoho jiného než majitele absolutně chráněného statku, tj. přímo poškozeného. Někteří autoři, zejm. v německé a rakouské³⁸ literatuře je označují i jako tzv. třetí škody (Drittschaden). I v české literatuře byla již dříve zkoumána problematika absolutní ochrany majetku jako problém *tzv. nepřímých škod*. Jako nepřímá škoda byla též označena újma, „která byla způsobena subjektu relativního, pravidelně obligacího práva jinak, než porušením právní povinnosti dlužníkem (povinným), a za níž také dlužník neodpovídá, resp. újma, která byla někomu způsobena tím, že mu v důsledku škodné události vznikla povinnost, jež by jinak nebyla vznikla“³⁹. Z výše uvedeného vyplývá, že tyto tzv. nepřímé škody nejsou nahraditelné podle obecné úpravy náhrady škody podle OZ.

Zásadní nenahraditelnost těchto tzv. nepřímých škod (není-li smyslem nějaké ochranné normy zabráně-

³³ Srv. MEDICUS, D.: Schuldrecht II Besonderer Teil, 5. vydání. Mnichov, 1992, str. 341.

³⁴ Srv. MEDICUS, D.: Schuldrecht II Besonderer Teil, 5. vydání. Mnichov, 1992, str. 341.

³⁵ Ve vztahu k neoprávněnému majetkovému prospěchu by bylo možné hovořit jen o tzv. protiprávním stavu. Toto pojetí je však nutno odmítnout vzhledem k tomu, že výlučným předmětem právní regulace a tím i protiprávnosti je jen jednání právního subjektu.

³⁶ ONDŘEJ, J.: in Občanský zákoník, komentář, díl I. (Zásady, § 1 až § 221), Praha, 1987, str. 60, 61.

³⁷ Srv. např. ŠVESTKA, J.: Základy teorie prevence v československém socialistickém občanském právu, Acta Universitatis Carolinae – Iuridica 1980, str. 3, 6.

³⁸ Srv. KOZIOL, H., WELSER, R.: Grundriss des bürgerlichen Rechts, sv. I, 10. vydání, Vídeň, 1995, str. 467; i zde je však uvedeno, že se jedná o škody u nepřímo poškozeného.

³⁹ BAUER, F.: O povinnosti k náhradě nepřímé škody, Praha, 1945, str. 20an, zjm. str. 96; příklady nepřímých škod tamtéž str. 18an.

ní těchto škod) nalezla svůj nutný výraz i v *pozitivním právu* a to právě *zakotvením výjimek z této zásady*. Lze totiž argumentovat tím, že nebylo-li by této zásady, byla by pak tato speciální ustanovení, která nařizují náhradu právě těchto škod, zcela zbytečná. Tato ustanovení jsou tak dalším dokladem pro zásadní nenahraditelnost nepřímých škod.

Mezi tato speciální ustanovení patří např. §§ 448, 449 odst. 2. Jde o ustanovení, nahrazující škodu, která vznikla v majetku třetích osob v důsledku usmrcení jiné osoby. Např. v důsledku smrti zaniká vyživovací povinnost, tzn. i nárok na výživné; tím vzniká tomuto oprávněnému subjektu i škoda. Byla-li by každá škoda vzniklá v důsledku protiprávního jednání nahraditelná, pak by nárok na náhradu škody vznikl již podle § 420 odst. 1 a ustanovení § 448 odst. 1 by bylo zcela nadbytečné.

Dalšími významnými ustanoveními, které plní tuto funkci jsou i případy legálních cessí v případě pojištění podle §§ 813, 827. Způsobením pojistné události vznikne pojistiteli povinnost poskytnout plnění pojištěnému. Nejpozději poskytnutím tohoto plnění tak pojistiteli vznikne škoda. Byly-li by nepřímé škody automaticky nahraditelné na základě obecných pravidel o náhradě škody, nebylo by pak třeba výše uvedených ustanovení. I z jejich existence tak lze dovozovat zásadní nenahraditelnost nepřímých škod.

Zákonodárcem provedené rozlišení absolutních a relativních práv má své dobré důvody. Relativní práva, tj. práva existující mezi dvěma individualizovanými subjekty, vznikají pravidelně na základě ujednání těchto subjektů, která jsou jiným neznáma. Proto je v souladu s *ústavním postulátem právní jistoty*⁴⁰ povinován pouze tento individualizovaný dlužník. Tato nutnost předvídatelnosti absolutní ochrany je např. i důvodem pro numerus clausus absolutních práv⁴¹.

Z ústavního principu právní jistoty lze odvodit princip, který ovládá celou oblast závazkových práv⁴². Jedná se o princip relativity. *Princip relativity* tvrdí, že prostřednictvím závazkového vztahu mohou být oprávněni nebo povinováni pouze ti, kteří jsou jeho subjekty. Není tedy možné, aby třetí subjekt byl bez dalšího povinován na základě existence závazkového vztahu mezi jinými dvěma subjekty.

I Nejvyšší soud ČSR v jednom svém rozhodnutí naznačuje, že § 415 neukládá jiné prevenční povinnosti, než které obsahují ochranné normy a na základě absolutních práv konstruované konkrétní povinnosti jednání. Nutno však upozornit, že v jiných rozhodnutích se NS ČSR (a stejně tak i NS ČSFR a NS ČR) vyjadřoval způsobem, který naznačuje, že zastává stanovisko absolutní ochrany majetku⁴³. Jelikož se jedná o nepublikované rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR⁴⁴, je vhodné jeho část na tomto místě citovat:

„Obecná povinnost ukládaná občanům i organizacím v ustanovení § 415 O.Z. (počítat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví a na majetku) *nemůže být rozšiřována nad rámec povinností ukládaných zvláštními předpisy*⁴⁵.“

Proto je třeba se vždy nejprve zabývat tím, zda zvláštní předpis nestanoví, jak si v určité situaci počínat, jak se chovat a podle ustanovení tohoto zvláštního předpisu především posoudit, zda došlo k porušení právní povinnosti či nikoliv.

Při vymezení právní povinnosti podle ustanovení § 415 O.Z. je třeba vycházet z toho, že každý je povinen zachovávat takovou míru opatrnosti, kterou lze podle obecně platných zkušeností vyžadovat na každém, kdo vykonává nějakou činnost, s něčím zachází, něčím nakládá nebo něco zařizuje.“

V některých případech však vede výše uvedená zásada nenahraditelnosti nepřímých škod k neúnosným důsledkům. Jsou to případy, kdy hospodářské riziko nenese přímo poškozený, nýbrž je zákonem či smluvně přeloženo na třetího⁴⁶. Tento třetí se realizací tohoto rizika stává nepřímo poškozeným. Problém se řeší tzv. „likvidační“ nepřímých škod⁴⁷.

Na počátku bylo řečeno, že § 415 OZ nemá obdobu v civilních kodexech okolních států. Toto neplatí beze zbytku, podíváme-li se do minulosti. Občanský zákoník bývalé Německé demokratické republiky (Zivilgesetzbuch, ZGB) z roku 1975 čerpal především z občanské kodifikace bývalého Československa⁴⁸. Ustanovení § 324 tohoto kodexu obsahuje také obecnou prevenční povinnost jako § 415 OZ, ovšem s tím rozdílem, že se výslovně vztahuje pouze na prevenci před porušením vlastnictví, zdraví a života, tedy absolutně chráněných

⁴⁰ Srv. FIALA, J. a kol.: *Občanské právo*, díl 1., 2. vydání, Brno, 1993, str. 14; (vyd. r. 1998, str. 18an).

⁴¹ Srv. pro věcná práva MÜLLER, K.: *Sachenrecht*, 4. vydání, Kolín ^m/R – Berlín – Bonn – Mnichov, 1997, mč. 8; FIALA, J. a kol.: *Občanské právo*, Brno, 1998, str. 98.

⁴² NEUNER, J.: *Der Schutz und die Haftung Dritter nach vertraglichen Grundsätzen*, JZ, 1999, str. 126 an.

⁴³ NS ČSR Rc 12/86 6 Cz 7/84; Sb. s. r. 84, 2-3: 107; evidenční číslo ASPI: 3029 (JUD); NS ČSR Rc 15/83 1 Cz 37/81; Sb.s.r. 83, 2-3: 147; evidenční číslo ASPI: 2590 (JUD); Městský soud v Praze Rc 16/80 10 Co 190/76; Sb.s.r. 80, 2-3: 148; evidenční číslo ASPI: 2236 (JUD).

⁴⁴ Rozh. NS ČSR, 2 Cz 1/73.

⁴⁵ Kursivou zvýrazněno autorem.

⁴⁶ Srv. KOZIOL, H., WELSER, R.: *Grundriss des bürgerlichen Rechts*, sv. I, 10. vydání, Vídeň, 1995, str. 467.

⁴⁷ Rozbor řešení tohoto problému by přesahoval rozsah tohoto článku. K podrobnostem srv. NEUNER, J.: *Der Schutz und die Haftung Dritter nach vertraglichen Grundsätzen*, *Juristenzeitung*, 1999, str. 126an.

⁴⁸ KNAPP, V.: *Velké právní systémy, Úvod do srovnávací právní vědy*, Praha, 1996, m.č. 242.

právních statků. Nároky nepřímo poškozeného, tj. poškozeného na relativních právech, pak výslovně upravuje § 332 ZGB; zde vyžaduje pro náhradu těchto škod existenci ochranného zákona.

4. ZÁVĚR

Ustanovení § 415 OZ není, jak tvrdí současná panující nauka, samo o sobě způsobilé pro určení protiprávnosti jednání právního subjektu. Pojem majetku, který se v něm vyskytuje je nutné teleologicky redukovat na majetková absolutní práva. Z tohoto důvodu tedy může právně dogmatický význam § 415 OZ spočívat „jen“ při stanovení tzv. konkrétních povinností jednání, které představují vedle tzv. ochranných norem jednu ze dvou základních skupin prevenčních povinností. Česká právní úprava je tak zcela kompatibilní s právními řádů v úvodu uvedených právních řádů.

Jestliže judikatura podporována dnešní panující naukou odůvodňuje svá rozhodnutí o odpovědnosti za škodu pomocí § 415 OZ neznamená to, že jde eo ipso o vadná rozhodnutí. Často byly skutečně porušeny některé prevenční povinnosti a vadu je tak nutno hledat pouze v odůvodnění těchto rozhodnutí.

Z hlediska právní jistoty je však nezbytně nutné, aby si právní subjekty mohly sami stanovit, zda je jejich jednání protiprávní, k čemuž je, jak bylo ukázáno, odkaz na § 415 OZ zcela nezpůsobilý. Tento článek nabízí jiný, snad správnější postup při zjišťování protiprávnosti při řešení náhrady škody podle obecných ustanovení o náhradě škody podle OZ.

ZUSAMMENFASSUNG

Die h.M. versteht § 415 des tschechischen BGB („OZ“) als eine Rechtsnorm, die eine sog. generelle Prevenzpflicht begründet. Eine Verletzung dieser Pflicht habe nach der h.M. eine Schadensersatzpflicht des Verletzers zur Folge, auch wenn es keine spezielle Verhaltenspflicht gebe. Die Allgemeinheit dieser Prevenzpflicht beruhe darauf, dass sie gegen jeden Schaden zu schützen versuche. Dieser Aufsatz versucht zu zeigen, dass eine solche allgemein gefasste Prevenzpflicht in einer modernen Gesellschaft nicht vorstellbar ist und versucht eine andere Lösung vorzuschlagen.

Die Prevenznormen sind solche Rechtsnormen, die einer Schadensentstehung vorbeugen. Diese Prevenznormen gibt es in zwei Formen: die sog. Schutzgesetze und die aus den absolut geschützten Rechten abgeleiteten Verkehrspflichten. Damit ist eine Verletzung der relativen Rechte durch Dritte nur dann rechtswidrig, wenn sie durch ein Schutzgesetz geschützt worden sind. Nur dann ist ein solcher Schaden grundsätzlich ersatzfähig. Die Ersatzfähigkeit eines solchen Schadens ist aber auch dann gegeben, wenn der Schaden entweder durch eine sittenwidrige Schädigung (§ 424 OZ) verursacht worden ist, oder wenn er als ein sog. Drittschaden entsteht.

Die Lösung, die in diesem Aufsatz vorgeschlagen wird, wird auch durch die Bildung von Ausnahmen von dieser Grundsatzlösung. Wenn die h.M. zutreffend wäre, wäre die Verankerung von diesen Ausnahmen überflüssig.